

Висновки: В українській культурі роль жінки визначається продовженням і збереженням роду, що суперечить феномену жіночого суїциду. Оскільки самогубство жінки є перериванням життєвого циклу. Розглянувши ключові суїцидальні мотиви у жінок (за Ч. Ломброзо) стає зрозумілим, що жінка в сутності своїй не здатна бажати собі смерті, вона лише намагається вбити мить, в котрій жити стає нестерпно. У більшості своїй феномен жіночого суїциду є демонстраційним, показовим (статистичні дані свідчать про безліч суїцидальних спроб, що чинилися жінками, і набагато меншу кількість завершених суїцидів в порівнянні з чоловіками). Подібні явища пов'язані з трансформацією соціальних ролей чоловіка та жінки в суспільстві. Дана проблема заслуговує на увагу і подальше вивчення, оскільки заперечення жінки як продовжувачки і берегині роду актом самогубства тягне згубні наслідки змін як української культурної спадщи-

ни та традицій етносу, так і життя людського роду в цілому.

Перспективи. Дана стаття виступає основою для подальшого дослідження феномена суїциду.

1. Дюркгейм Э. Самоубийство / Э. Дюркгейм // Суцидология: Прошлое и настоящее: Проблема самоубийства в трудах философов, социологов, психотерапевтов и в художественных текстах. – М.: «Когито-Центр», 2001. – 569 с. 2. Кісь О. Кого оберігає Берегиня, або Матріархат як чоловічий винахід / Оксана Кісь. <http://www.dt.ua/3000/3050/49836/> 3. Ломброзо Ч. Самоубийцы / Чезаре Ломброзо // Ломброзо Ч. Гениальность и помешательство; Женщина преступница и проститутка; Любовь у помешанных. – Минск, 2000. – С. 523–534. 4. Осетрова О. А. Женщина и самоубийство / О.А Осетрова // Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Історія і філософія науки і техніки. Вип. 11. – Д.: РВВ ДНУ, 2004. – № 4. – С. 35–43. 5. Фрейд З. Печаль и меланхолия / Зигмунд Фрейд // Фрейд З. Интерес к психоанализу: Сборник. – Мн.: ООО «Попурри», 2004. – 592 с.

Людмила Роздайбіда

До питання адаптації депривірованої етнічної спільноти до українського соціуму

Стаття присвячена проблемі адаптації ромської спільноти до українського соціуму та ролі жінки у цьому процесі

The article is devoted to the problem of the adaptation of the Roma community to the Ukrainian society and of the woman's role in this process

У нашій державі досі триває складний і суперечливий процес формування української політичної нації. За двадцять років незалежності так і не досягнуто консолідації суспільства в межах прийняття чіткої громадянської позиції, усвідомлення територіального патріотизму, культивування толерантного ставлення до співвітчизників іноетнічного походження. Розмаїта етнічна палітра українського соціуму без сумніву є джерелом духовного багатства держави: «Етнічний плюралізм завжди був і є одним з факторів духовного й культурного поступу українського суспільства» [10, с. 4]. При цьому це й потенційне джерело міжетнічних конфліктів, які, як свідчить світова історія, є найгострішими та найтривалішими. Молодій Українській державі досі вдалося уникнути протистояння на етнополітичному ґрунті. Однак, це зовсім не означає відсутності проблем у даній сфері.

Однією з найбільш актуальних серед цих проблем є проблема відсутності чіткої політики адаптації до українського суспільства представників соціально ущемлених – депривірованих –

національних спільнот: депортованих народів, легальних і нелегальних біженців та вимушених мігрантів, а також представників етносів з відмінними від більшості населення соціокультурними стандартами, що має своїми наслідками нижчий за загальнодержавний рівень життя цих спільнот, виникнення в них криміногенної атмосфери, а також появу міжетнічної напруги в місцях їх проживання [1, с. 106]. До останньої категорії можна віднести ромів України.

Проблема адаптації до українського соціуму депривірованих національних меншин є мало дослідженою у вітчизняній науці. Загальним питанням етнополітичних відносин присвячені, зокрема, монографії В. Євтуха [4], В. Котигоренка [7], М. Обушного [11]. Варто також відзначити й деякі колективні праці, такі як «Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду» [1] та «Український соціум» [13]. Спеціальні дослідження зі становища ромської етнічної спільноти в Україні та світі здійснюють Д. Барр [2], Г. Ємець, Б. Дяченко [5], Н. Зіневич [6].

Відомо, що народ рома становить класичний приклад дисперсно розташованої майже по всьому світові етнічної спільноти. З'ясування специфічного місця і ролі цієї етнічної меншини в українському соціумі сприятиме короткий екскурс в історію її формування на теренах нашої держави.

Перші переселенці-рома з'явилися на українських землях у XV ст., прибувши з Угорщини. Наступна хвиля імміграції в Україну з Польщі датується кінцем XVI – початком XVII ст. У часи Гетьманщини дисперсні ромські поселення адміністративно були зорганізовані в так звані «циганські полки» кількістю 12, що заклало основи формування української етнографічної групи ромів. Циганська управлінська автономія була ліквідована 1765 р., і переважна кількість ромів знову повернулася до кочового та напівкочового життя. У XIX ст. велика кількість ромів прибула до України з Молдови та Валахії.

За переписом 1926 р. в Україні (за винятком західних земель) налічувалося 13578 ромів [13, с. 203]. Значних втрат ромська спільнота зазнала під час Другої світової війни від фашистських загарбників (загалом у Європі було знищено близько півмільйона ромів).

У повоєнний час кількість ромів в Україні невинно зростає: 1959 р. – 22,5, 1970 р. – 30,1, 1979 р. – 34,4, 1989 р. – 47,9, 2001 р. – 47,6 тис. чол., що становить 0,1 % населення України. Однак, враховуючи спосіб життя ромів та, зрештою, саму методику перепису 2001 р., останній показник слід коригувати в більший бік [13, с. 203].

Не завжди сприятливі умови розвитку ромської етнічної спільноти, зокрема, політика прямої або завуальованої деетнізації, соціально-економічного тиску, дискримінації за ознакою походження, що мали місце в минулому, призвели до складного нинішнього становища ромів в Україні.

Відсутність власної державності визначила міжнародно-правовий статус ромів як транснаціональної меншини. Серед науковців питання визначення типу цієї етнічної спільноти є дискусійним. Діапазон думок дуже широкий – від повного відкидання етноспецифічних ознак до віднесення їх до народності – і може бути згрупований так: 1) «соціальний прошарок, що загубив свою етнічну специфіку» (Ф. Шерегі); 2) «вільний конгломерат бродячих племен» (Б. Адріанов); 3) «національна (громадянська) меншина» (У. Петро); 4) «мінорна етнічна спільність, «меншина» стосовно іншої частини суспільства» (Є. Марушиакова, В. Попов); 5) «племінна спільність»

(Л. Моногарова); 6) «розсіяна етнічна спільнота» (А. Шевченко); 7) «міжгрупова метаєтнічна спільність» (Є. Маришуакова); 8) «народність» (Є. Друц, О. Гесслер) [6, с. 41–42].

Загальноприйнятим у науковому обігу є застосування щодо ромів поняття міжгрупової етнічної спільноти, оскільки воно відображає її реальний поділ на етнодіалектичні та етнографічні групи. Такі групи становлять основну ланку в соціальній стратифікації ромської спільноти. Їм притаманні такі характеристики, як мобільність, комунікабельність, локальність проявів, розподіл праці з орієнтацією на різні культури, переважання діяхронних інформаційних зв'язків, консервативність сімейного життя та побуту.

В Україні виділяють окремі циганські групи за професійною діяльністю, способом життя, мовою чи діалектами (балканський, волоський, карпатський та український), географічними ознаками, віросповіданням, рангом у ієрархічній структурі, етнонімами.

Складною залишається ситуація з адаптацією ромської етнічної меншини до українського соціуму та її включеністю у процес формування політичної нації, в цілому. Це, насамперед, зумовлено стійкістю національних звичаїв та традицій.

Більшість теоретиків сходяться на тому, що у духовному житті суспільства давні традиції можуть зберігатися тривалий час, виявляючи інколи більшу сталість, ніж матеріальна культура. Прикладом такого домінування традицій та звичаїв у житті народу є рома. Циганська культура, за К. Леві-Стросом, належить до т. зв. «гарячих культур», завдяки своїй здатності сприймати готові форми й елементи оточуючої народної культури, відповідним чином змінюючи їх функції, а в окремих випадках сприяючи збереженню зникаючих елементів [6, с. 48]. Релігійні вірування, світоглядні уявлення та обряди циган містять багато архаїчних, мало досліджених особливостей (наприклад, культ «проклятих» речей, які можуть «забруднити» циган та численні ритуальні заборони «мехріме»).

Традиційно циганський табір в Україні являв собою патріархальну родову общину. До нашого часу роди відіграють важливу роль у житті ромів. Одним з головних соціальних інститутів у циганському середовищі є циганський суд – «сендо» («кріс»), що складається з переважно літніх, досвідчених циган, які обирають зі свого оточення головного – «баро-шеро». Не втрачає серед ромів своєї ролі звичаєве право, яке ґрунтується на т.зв. звичаєвому кодексі – «мангілен»

(«заповіт»). Суд, керуючись його нормами, примиряє членів родин, впливає на шлюбні стосунки, визначає покарання винних тощо. Таким чином, циганська громада являє собою ієрархічну структуру, якій підпорядковані усі сфери життя кожного її члена.

Варто наголосити на такій особливості сімейного ладу циган, як деспотизм чоловіка. Чоловік у родині – це свого роду господар, якому служать дружина та діти. Характерною рисою життя ромів є утиски молодшого покоління, що виливається у тотальний контроль над ним.

Така внутрішня самоорганізація певним чином дистанціює ромів від загальнодержавних справ, що віддзеркалюється у низькому рівні політичної активності цієї спільноти. Правовий нігілізм та малоосвіченість циган зумовлюють соціальний розрив з іноетнічним оточенням. Усе це актуалізує проблему адаптації ромів до українського соціуму.

У міжетнічних відносинах має місце традиційна наявність антициганських настроїв. До представників цього етносу часто ставляться з підозрою. Можна констатувати наявність певного соціального стереотипу, що характеризується негативним, упередженим ставленням до ромів. Підтвердженням цього є випадки дискримінації при влаштуванні на роботу, при вступі до навчальних закладів, при користуванні медичними послугами, при здійсненні правосуддя. Такий стан речей у свою чергу породжує зустрічну агресію з боку ромів.

Скрутне матеріальне становище представників даної спільноти в Україні можна пояснити двома взаємозалежними причинами: високим рівнем безробіття та низьким рівнем освіти, – що сприяє зростанню злочинності серед ромів. І цей факт складно заперечити. Однак, з огляду на згадувані соціальні стереотипи, частими є випадки упередженого ставлення до ромів з боку правоохоронців та суспільства загалом. Тому досить актуальною є проблема захисту юридичних прав ромів. На жаль, в Україні дуже мало фахівців з цієї специфічної галузі правовідносин.

Показовим у цьому контексті є приклад Марії Миколаївни Іванової – першого та єдиного адвоката України серед ромів, координатора Європейського центру із захисту прав ромів, голови Чернігівського міського національно-культурного товариства циган «Неве рома», віце-президента Всеукраїнської організації ромів «Чачіпе». На сторінках веб-журналу «Романи Культури и Джиіпэн» опубліковані її короткі біографічні дані, з яких дізнаємося про непростий життєвий

шлях цієї дивовижної жінки [9]. Народилась Марія Миколаївна 1954 р. в сім'ї осілих циган у селі Ловинь Ріпкинського району Чернігівщини. Одна з чотирьох дітей, вона здобула освіту: спочатку закінчила Чернігівський юридичний технікум (1972 р.), а потім і Харківський юридичний інститут ім. Ф. Е. Дзержинського (1978 р.). Вибір юридичного фаху самою Марією Миколаївною пояснюється так: «Зі шкільної лави я помічала, як на всіх циган, всупереч їх доброзичливому характеру, косо зиркали, намагаючись звинуватити в усіх бідах. Тому у мене з дитинства з'явилося почуття протесту і бажання довести зворотне, що я й роблю до цього часу» [9].

Наріжним каменем діяльності М. Іванової є справа захисту прав ромів, хоча як адвокат Чернігівської обласної колегії адвокатів не відмовляє й представникам інших національностей. До неї звертаються за юридичною допомогою з усіх куточків України. Ось як Марія Миколаївна говорить про специфіку своєї професійної діяльності (з інтерв'ю УКРІНФОРМУ): «... спеціалізуюся саме на ромах, оскільки бачу, що вони більше, ніж інші, потребують правового захисту. Я дуже скромно розповідаю про свої можливості, але краще, ніж я, з більшою віддачею, їх ніхто не захистить. Я розумію всі тонкощі, пов'язані з ромським походженням обвинуваченого, бачу несправедливість, яка має місце у кримінальних справах, і тому докладаю всіх зусиль, щоб виграти процес» [12].

М. Іванова як керівник громадської організації ромів робить великий внесок у збереження етнічної самобутності свого народу та налагодження міжкультурного діалогу на Чернігівщині. «Громадську організацію «Неве Рома», що в перекладі означає «Нове покоління», я створювала з метою згуртувати людей довкола вирішення національних питань, пов'язаних з мораллю, поведінкою, ставленням до праці. Ми створили дитячий ансамбль і намагаємось робити наше життя змістовнішим і цікавішим. Хочу відмітити, що циганські діти дуже обдаровані. Якби вони отримували належну освіту, їхні таланти розвивалися б і радували весь світ» [12].

Активна професійна та суспільна діяльність не залишили Марії Миколаївни часу для створення сім'ї: «Особисте життя не склалося, хоча сватів було дуже багато (не вважайте нескромною). Зараз я живу своєю роботою, займаюсь національним громадським життям. Це і є сенс мого життя. Повірите? Я щаслива!» [9].

Приклад М. Іванової є справді унікальним, адже всупереч традиційному уявленню про роль ромської жінки та упередженому ставленню

в суспільстві до ромів взагалі, вона самореалізувалася у надзвичайно потрібній і благородній справі.

Наявність громадських організацій національних меншин на кшталт тієї, яку очолює М. Іванова, є одним з шляхів адаптації депривірованих етнічних спільнот до українського соціуму. Приклад активізації громадянської ініціативи ромської громади Чернігівщини варто розглянути більш детально. На разі на теренах області функціонують чотири ромські громадські організації. Метою діяльності Чернігівської обласної громадської організації ромів «Чергєн» є сприяння соціально-духовному відродженню циган. Щорічно, 8 квітня, члени організації «Чергєн» відзначають Міжнародний день ромів. Кожного року, 2 серпня, чернігівські цигани збираються на місці масового винищення місцевих циган-рома вшанувати пам'ять жертв ґеноциду циган у роки Другої світової війни. У Чернігові також діють три міські циганські громадські організації: «Романо дром» [«Romano drom»] (підтримує та надає благодійну допомогу бідним, постраждалим від Голокосту), «Неве Рома» [«Neve roma»] (діє в напрямі надання юридичної допомоги, захисту прав циган), «Романі дума» [«Romani дума»] (культурно-мистецький напрямок діяльності). Таким чином, завдяки своїм громадським організаціям рома Чернігівщини зберігають свою етнічну ідентичність, знаходять механізми вирішення соціально-економічних та юридичних проблем, взаємодіють з іноетнічним населенням області та держави в рамках спільних заходів.

Серед інших механізмів сприяння інтеграції соціально ущемлених національних меншин до загальнодержавного співжиття варто відзначити шлях, спрямований на підтримку пріоритетного розвитку української мови та культури. Відсутність ефективної державної політики у цій сфері породжує регіональні та етнічні диспропорції, що дозволяє штучно роздмухувати міжетнічну ворожнечу. Володіння державною мовою має відкривати депривірованим етнічним спільнотам двері до всіх закладів, установ та організацій. Повага до мови та культури титульної нації безумовно сприяє досягненню соціального консенсусу.

На жаль, в Україні досі не налагоджено діалог культур. Це пов'язано з недостатньою увагою державних органів до даної проблеми. Виховання у суспільстві толерантного ставлення

до представників іноетнічних спільнот, відкритість до сприйняття надбань інших народів, проведення широких культурно-мистецьких заходів з національним колоритом мають сприяти налагодженню міжкультурних взаємин.

Не можна скидати з рахунків персональну відповідальність кожного громадянина за стан справ у державі. Приклад М. Іванової може слугувати гарним взірцем подолання соціальних стереотипів та здійснення важливих кроків на шляху адаптації ромської спільноти до українського соціуму.

1. Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду / Ю. Тищенко (заг. ред.). – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2004. – 312 с.
2. Барр Д. Роми у світі й Україні / Д. Барр // Краєзнавство, Географія, Туризм. – 2000. – № 29–32. – С. 12–13.
3. Грабовська І. М. ґендерна політика сучасної української держави як приклад реальних досягнень періоду незалежності / І. М. Грабовська // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2011», 20–21 квітня 2011 р.: [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський та ін. – К.: видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – Ч. 2. – С. 84–85.
4. Євтух В. Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний акценти / Володимир Борисович Євтух. – К.: УАННП «Фенікс», 1997. – 214 с.
5. Ємець Г. С., Дяченко Б. І. Циганське населення Закарпаття / Г. С. Ємець, Б. І. Дяченко. – Ужгород, 1993. – 214 с.
6. Зіневич Н. О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан / Н. О. Зіневич // Український історичний журнал. – 2001. – № 1. – С. 40–52.
7. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – К.: Світогляд, 2004. – 722 с.
8. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького; Відп. ред. Ю. І. Римаренко. – К.: Довіра, Ґенеза, 1996. – 942 с.
9. Марія Іванова, цыганка-адвокат // Романы Культуры и Джиипэн. – 2008. – № 12 // <http://romanykultury.info/>
10. Обушний М. І. Етнонаціональні процеси в сучасній Україні: досвід, проблеми, перспективи (в співавторстві В. А. Ребкало, О. М. Майборода). – К.: УАДУ, 1996. – 116 с.
11. Обушний М. І. Етнос і нація: проблеми ідентичності / М. І. Обушний. – К.: УЦДК, 1998. – 204 с.
12. Потапчук Н. «Справи ромів я пропускаю через своє серце» – адвокат Марія Іванова з Чернігова // <http://monitor.chernigov.net/archiv-novin/spravi-romiv-ya-propuskayu-cherez-svoe-sertse-advokat-mariya-ivanova-z-chern.html>
13. Український соціум / О. В. Власюк, В. С. Крисаченко, М. Т. Степико та ін. / За ред. В. С. Крисаченка. – К.: НІСД, 2005. – 792 с.